

Szabó Gergely

A nyelvi piknik mint a nyelvi változatosság megismerésének módszere

Bevezetés

A nyelv változatosságával foglalkozó kutatók álma, hogy a nyelvről szóló közbeszéd úgy változzon meg, hogy érvényesüljön benne egy olyan többnormájú (szociolingvisztikai) szemlélet, amely a változatosságra értéként, az egyes változatokra pedig megismerendő vagy akár elsajátítandó érdekességekként tekint (Parapatics 2022; Kontra 2023). Noha ez vágyálomnak is tűnik, vannak azért olyan terek az ódon egyetemi szemináriumi szobákon és a modern osztálytermeken kívül is, ahol mindez érvényesülni tud. Jelen írás egy ilyen, 2022 márciusa óta működő programsorozatot mutat be: a nyelvi pikniket mint a nyelvi változatosság megismerésének egyfajta módszerét. A havonta megrendezett eseményeken a nem nyelvész résztvevők olyan társas és nyelvi kérdéseket vitatnak meg nyelvész moderátor jelenlétében, amelyek esetében a nyelvi elemek változatossága és a jelentések kontextusfüggősége mindig szem előtt van. A nyelvi piknikeken közösségi eszmecsere történik, azaz a résztvevőknek lehetőségük nyílik megismerni mások perspektíváit és ez által a megismerés által gyarapodni.

A tanulmány további részei először azokat az előzményeket ismertetik, amelyek inspirációként szolgáltak a nyelvi piknik kialakításához, így a *gluténmentes nyelvészet* blogról, a filozófiai kávéházról, valamint a szociolingvisztika részvételi szemléletéről szólnak. Ezt követően az írás részletesen bemutatja a nyelvi piknik módszerét először sematikusán, majd pedig a legutóbbi, nyelv és nem viszonyrendszerét tematizáló nyelvi piknik konkrét példáján keresztül.

Előzmények

2020 és 2022 között Krizsai Fruzsínával *gluténmentes nyelvészet* címmel szerkesztettünk blogot, ahol személyes példákon keresztül mutattunk be nyelvészeti fogalmakat úgy, hogy nem nyelvész ismerősöket is megkértünk, írjanak hasonló élményeikről az adott bejegyzés részeként. Több alkalommal érkezett olyan olvasói visszajelzés, hogy jó volna hasonló saját nyelvi élményeket megvitatni szélesebb körben, szóban is. Ezek a visszajelzések motivációként szolgáltak arra, hogy kísérletet tegyek egy olyan módszerrel, ahol ezek a nyelvi változatossággal kapcsolatos élmények hatékonyabb dialógusba tudnak kerülni egymással. Amikor 2022 márciusában az első nyilvános eseményt meghirdettük, akkor a filozófiai kávéház műfaja és a civil, valamint részvételi szociolingvisztika irányzata volt a megvalósításra a legnagyobb hatással. A nyelvi piknikeket a vonatkozó Facebook-oldalon (1), valamint a budapesti nyelvi piknikeknek otthont adó Három Holló kulturális központ programjai között hirdetjük.

Noha a bölcsészet művelésének számos olyan gyakorlata ismeretes, amely betekintést enged a lelkes, de szakmai végzettséggel nem rendelkező érdeklődők számára, a nyelvi piknik elsődleges inspirációs forrása mégis a filozófiai kávéház műfaja. Míg az előbbiek az ismeretterjesztésnek a hagyományosabb formáit jelentik, ahol a tudós a tudományos tudástermelés során létrejövő ismereteket direkt módon közvetíti, addig a filozófiai kávéházak célkitűzése az, hogy az egyéneket érintő létkérdésekre vonatkozó filozófiai gondolkodás elsajátítását segítsék elő – és ennek fontos eleme az is, hogy mindez a résztvevőkkel párbeszédben történjen. A filozófiai kávéház elnevezés tehát olyan összejövetelekre vagy eseményekre utal, ahol az emberek kötetlen környezetben, gyakran egy kávézóban vagy más nyilvános helyen gyűlnek össze, hogy filozófiai vitákat és beszélgetéseket folytassanak. Az alapgondolata az, hogy az egyének számára platformot biztosítson filozófiai témák felfedezésére, gondolataik megosztására és tartalmas beszélgetések folytatására a tudományos vagy szakmai környezet formális struktúrái nélkül.

Nemes László, a magyarországi filozófiai kávéházak egyik úttörője erről a következőképpen fogalmaz: „A filozófiai kávéház más, mint a szokásos filozófiai tevékenységeink: zavarba ejtő, mert megszoktuk, hogy könyvekből, cikkekből és a tudós emberekkel való beszélgetésből tudást sajátítunk el, azaz *tanulunk* ezekből. A közösségi eszmecsere nem ilyen, nem az egyes elmék feltöltődéséről szól, hanem az egész csoport aktív megismerési folyamatáról” (Nemes 2022: 126; kiemelés az eredetiben). A filozófiai kávéházaknak számos variánsa létezik: vannak célzottan gyerekekre (Nemes 2017), idősekre (Gallagher 2016) vagy egyéb elszigetelt csoportokra (például rabokra, lásd Phillips 2009: 79–90) specializálódó filozófiai kávéházak; ahogyan lehetnek tematikusan szerveződők, így például a halál (Geiszbühl-Szimon–Nemes 2017) vagy a szexus (Nemes 2018) filozófiai aspektusait boncolgatók is. Két kiemelendő tulajdonság azonban mindenféle filozófiai kávéházban közös, és ezek a nyelvi piknikkel is rokonságot mutatnak. Az egyik, hogy nem a (filozófus vagy nyelvész) „szakértő” monológján, hanem a résztvevők dialógusán, az ő korábbi tapasztalataikra támaszkodó közös eszmecserén alapul. Ebből következik a másik tulajdonság is: a filozófiai kávéház és a nyelvi piknik egyaránt szakértőkként képzelel el a résztvevőket saját életviláguk ismeretében. Vagyis olyan polgárokként, akik releváns tapasztalatot, élményt és tudást halmoztak föl ahhoz, hogy érdemi párbeszédet tudjanak folytatni akár az életüket érintő filozófiai természetű kérdésekben, akár az őket körülvevő társas érintkezések és nyelvi aspektusaik vonatkozásában.

Ebben pedig fontos hasonlóság mutatkozik a filozófiai kávéház, a nyelvi piknik és a jelen esetben előnyben részesített módon civil tudományként magyarra ültetett *citizen science*-szel kapcsolatban (Nemes 2020; a fordításhoz lásd Kocsis et al. 2022). A civil tudományi megközelítések szerint ugyanis a formális tudományos képzéssel vagy szakmai végzettséggel nem rendelkező személyek (azaz civilek) is alkalmasak a kutatási folyamatokba történő termékeny bekapcsolódásra az akadémiai szereplők közreműködésével. A nyelvi piknik persze nem tekinthető tudományos megismerő tevékenységnek, de mégis a résztvevők módszeres együttgondolkodásán alapul. A civil tudomány analógiájára megalkotott civil szociolingvisztika kutatási irányának kiindulópontja az, hogy a civilek nemcsak képesek nyelvről folyó társalgások, viták lefolytatására, hanem ezt lépten-nyomon meg is teszik (Rymes 2020). Teszik azért, mert ők is rendelkeznek a nyelvi szakértelem bizonyos formáival: a mindennapjaik során nyelvi

gyakorlatokat folytatnak (beszélnek, írnak vagy jelelnek), folyamatosan értelmezik és újraértelmezik a saját és mások nyelvi tevékenységét, társas és társadalmi jelentéseket tulajdonítanak bizonyos nyelvi formáknak (Bodó et al. 2022). Egyszerűbben megfogalmazva, tapasztalatokat gyűjtenek arról, hogy bizonyos nyelvi kifejezések milyen hatással voltak rájuk (például földühítette, megnyugtatta vagy megneveltette), milyen társas kontextusban tűntek megfelelőnek vagy éppen nem megfelelőnek a kommunikációs céljaik elérésében, milyen személyekhez kapcsolódnak. A nyelvi piknik célja, hogy ezekből az egyedi tapasztalatokból valamilyen közös tudás jöjjön létre – és mint ilyen, sajátos részvételi szociolingvisztikai gyakorlat is, amely igyekszik egymáshoz közelíteni a nyelvészek és a civilek nyelvi szakértelmét (Bodó–Gáspár 2022).

A nyelvi piknik menete

A nyelvi piknik tehát olyan beszélgetéssorozat, ahol a civil résztvevők játékos formában vitatnak meg nyelvi és társadalmi kérdéseket nyelvész jelenlétében, az ő facilitálásával. Témái különfélék lehetnek: eddigi programjaink között voltak olyanok, amelyek kifejezetten nyelvi jelenségre vonatkoztak (például a szakzsargonra vagy a javításokra), és voltak olyanok is, amelyek inkább azt járták körül, hogy egy társadalmi jelenségről (például a vásárlási szokásokról vagy a nemzeti hovatartozásról) milyen módokon lehet beszélni. A nyelvi piknik alapvetően nyilvános tereken történik, például kávézókban, ahol bárki szabadon csatlakozhat a közös eszmecseréhez. A légkör mégis privát abban a tekintetben, hogy a résztvevők saját személyes nyelvi élményeket, tapasztalatokat, érzéseket osztanak meg, és bocsátanak diskurzus tárgyává. Innen származik az elnevezés is: a piknikekre általában a résztvevők maguk viszik a közös fogyasztásra szánt ételt és italt, csak éppen itt a közös fogyasztás az eszmecserére vonatkozik, az étel és az ital pedig az említett nyelvi tapasztalatokra – ha „szentimentálisabban” fogalmazunk, akkor a szellemi táplálékra. A megbeszélések középpontjában tehát az egyéni élmények állnak, a fenti terminológiával élve a résztvevők nyelvi szakértelme. Ezt a fajta nyelvi szakértelmet azonban elő kell hívni valahogyan ahhoz, hogy abból először eszmecsere, majd pedig közös tudás lehessen. Ezt az előhívást többféleképpen is meg lehet valósítani, a továbbiakban a nyelvi piknik alapsémáját mutatom be. Ez az alapséma didaktikai értelemben rendkívül egyszerű és nem eszközigényes.

1. kép

Pillanatkép a 2023. júliusi nyelvi piknikről (Fotó: Csonka-Szabó Margit)

A nyelvi piknikeken fontos, hogy a résztvevők körben üljenek le, és mivel itt sokszor egymást korábbról nem ismerő, eltérő háttérű emberek találkoznak, ezért általában valamilyen bemutatkozó játékkal kezdődik a program. Ezt követi a bevezető, amelynek célja, hogy kijelölje a tágabb társadalmi kontextust, amelyről az adott alkalom szólni fog. Ez a bevezetés történhet valamilyen szépirodalmi vagy publicisztikai idézet, gyakran hangoztatott gondolat vagy egyszerűen egy körkérdés mentén. Lényeges azonban, hogy a résztvevők megfogalmazzanak valamilyen véleményt az adott kérdéskörrel kapcsolatban annak érdekében, hogy megtörténjen a bevonódásuk. A bevezetőnek részét képezheti egy konkrét nyelvi jelenség és változatosságának a megvitatása is, amely már átvezet az előkészítés fázisához. Az előkészítés során a moderátor arra kéri a résztvevőket valamilyen meghatározott instrukció mentén, hogy írjanak egy-egy papírlapra az adott alkalomhoz kapcsolódó nyelvi jelenségre példákat, majd pedig helyezték le ezeket a papírlapokat lefordítva az asztal közepén. Ekkor következik a nyelvi piknik lényegi és egyben leghosszabb része, a diszkusszió, amikor ezeket a példákat földolgozzák a résztvevők. Egyenként föl húznak egy papírlapot, amelyre szintén előre magadott instrukció mentén reagálnak. Miután megtörtént a hozzászólás, a többi résztvevő is kifejtheti a véleményét. A moderátor szerepköre ekkor válik igazán lényegessé, hiszen gondolatébresztő, olykor provokatív kérdésekkel kell előrelendítenie a társalgást. Miután az adott cédulán megjelenített nyelvi jegy megtárgyalása megtörténik – akár úgy, hogy az írója fölfedte személyazonosságát –, a következő ember húz egy újabbat. Amikor a résztvevők az összes cédulát földolgozták (vagy lejárt az erre szánt idő), akkor a piknik utolsó lezáró fázisában a moderátor föltesz egy olyan kérdést, amely a megvitatott nyelvi példákat visszacsatolja az alkalom kiinduló problémájához. A résztvevőknek ekkor van lehetőségük elmondani azt, hogy mit tanultak az adott nyelvi pikniken, vagy hogy miben változott a véleményük a korábbiakhoz képest. A piknik végén vagy a piknik után lehetőség van visszajelzést adni és további témákat javasolni későbbi találkozókra.

A séma átláthatóbbá tételének érdekében álljon itt a 2023. júliusi budapesti nyelvi piknik példája. A korábbi piknik során sokszor tematizálódott a nemek témaköre a résztvevők által fölhozott példákban, ezért az a döntés született, hogy a júliusi és az augusztusi találkozót kifejezetten ennek a témának szenteljük. A júliusi alkalom célja az volt, hogy a résztvevők megvitassák, hogyan képeződik le a nyelvben az, ahogyan a nemekről és a hozzájuk kapcsolódó társadalmi szerepekről gondolkodunk. Az alábbi táblázatban azok a kérdések és instrukciók találhatók, amelyek előzetesen készültek az alkalomhoz.

1. táblázat

A 2023. júliusi nyelvi piknik tervezett instrukciói

Fázis	Kérdés, instrukció
Bevezetés	Mi az első dolog, ami eszetekbe jut, ha azt halljátok, hogy nemek közötti különbségek? Szerintetek ezek a különbségek megjelennek valamilyen módon abban, ahogyan megnevezünk bizonyos dolgokat, jelenségeket?
Átvezetés	Mit jelent számotokra a <i>legénylakás</i> kifejezés? Van szerintetek a <i>legénylakás</i> nak női megfelelője?
Előkészítés	Írjatok a cetlire olyan, a <i>legénylakás</i> hoz hasonló kifejezést (szót, mondatot), amelynek nincs másik nemre vonatkozó párja, vagy egészen más a társas jelentése.
Diskusszió	Hallottad már a cetlire írt kifejezést? Mit jelent? Van megfelelője a másik nemre vonatkozóan? (Ha van, más a jelentése? Ha nincs, akkor vajon miért nincs?)
Lezárás	A beszélgetés után mit gondoltok, a nemek közötti különbségek megjelennek valamilyen módon abban, ahogyan bizonyos dolgokról, jelenségekről beszélünk? Tanultatok ma valamilyen új kifejezést? Figyelni fogsz valamire a jövőben, amire eddig nem figyeltél?

A moderátor szerepe a nyelvi pikniken bizonyos szempontból olyan, mint a tanaré: a legjobban kidolgozott óra- vagy foglalkozástervekhez is rugalmasan kell viszonyulnia, mert mindig jöhetnek váratlan helyzetek. Ebben az esetben a lezárás alakult lényegesen másképp az eredeti tervekhez képest. Mivel a diskusszió során maguktól is részletesen tárgyalták a résztvevők a lezáró kérdéseket, ezért sokkal természetesebbnek tűnt egyszerűen arról kérdezni a résztvevőket, hogy ők maguk milyen következtetéseket fogalmaznának meg az adott beszélgetés alapján. A váratlanság abban is megragadható, hogy olyan példákat is hoznak a civilek, amelyeket a moderátor nem ismer, vagy beemelnek olyan szempontokat a tárgyalás során, amely a kutatói perspektívából korábban nem merültek föl. Ezen a részletesebben bemutatott foglalkozáson ilyen váratlan esemény volt az, amikor a résztvevők ázsiai nyelvekről kezdtek beszélni, amikor az egyik résztvevő falvédők szövegeiből hozott példát („Az én uram csak a vizet issza, | Nem is sírom a lánykorom vissza”), vagy amikor egy másik a „megmarad magnak” kifejezést említette (amelyről kiderült, hogy 'nem házasodik meg' jelentéssel rendelkezik). Egy nyelvi piknik során tehát a moderátornak föl kell vállalnia, hogy hiába ő az, aki a nyelvész szakértelmével érkezik, nem ő a jó válaszok egyetlen birtokosa a megtárgyalt kérdésekben

– ugyanúgy, ahogy a tanárnak is elsősorban facilitátorrá kell válnia a kooperatív technikákra alapozó tanórákon. A nyelvész szerepköre tehát itt markánsan más, mint az ismeretterjesztés megszokott formáiban. A nyelvi piknik célja az, hogy a résztvevők mások perspektíváit megismerve gyarapodjanak, mások nyelvi szakértelméből okuljanak, ez alól pedig nem kivétel a moderátor sem, aki szintén új ismeretekkel véteződik föl a nyelv változatosságáról egy ilyen találkozó során.

2. kép

Példák a 2023. júliusi nyelvi piknikről (Fotó: Csonka-Szabó Margit)

Összegzés

Az írás a nyelvi piknik elnevezésű beszélgetéssorozatot mutatta be, ahol a civil résztvevők a saját nyelvi szakértelmükre támaszkodva vitatnak meg nyelvi-társas kérdéseket. A bemutatott séma természetesen továbbfejleszthető, a nyelvi pikniknek egyéb variánsai is elképzelhetők a jövőben, ahogyan ez a filozófiai kávéházakkal is megtörtént. A továbbfejlesztés vonatkozhat akár a vállalati szféra csapatépítő tréningjeire is, de itt most elsősorban a közoktatásbeli felhasználásra kell gondolni. A nyelvi piknik természetéből fakadóan a konstruktivista pedagógia eszköztárából merítkezik, ezért jó példát nyújthat olyan használatalapú gyakorlatok kialakítására, amelyek a problémaalapú anyanyelvi nevelés (Domonkosi et al. 2022) alapját képezik. Az itt bemutatott séma korlátozott létszámnál használható föl, de az alapötletet egyetemi szeminárium csoportmunkáiban is lehet alkalmazni. Ezért tehát a program különösen a tanárok figyelmébe ajánlható – akár azért, hogy ők maguk szerezzenek újabb ismereteket a nyelvi változatosságról, akár azért, hogy pedagógiai inspirációt gyűjtsenek ahhoz, hogy diákjaikat a nyelvi változatosságot tisztelő és értékelő szemléletben tudják nevelni.

Irodalom

- Bodó Csanád – Fazakas Noémi – Lajos Veronika 2022. Részvételi szociolingvisztika. In: Karmacsi Zoltán – Márku Anita – Máté Réka (szerk.) *A határ mint konvergáló és divergáló tényező a nyelvben: Tanulmányok a 21. Élőnyelvi Konferenciáról*. Termini Egyesület. Törökbálint. 68–81.
- Bodó Csanád – Gáspár Judit 2022. A világvilágkavézó: Részvételi szociolingvisztikai és pedagógiai alkalmazások. *Katedra* 29: 23–26.
- Domonkosi Ágnes – Imrényi András – Jánk István – Kalcsó Gyula – Ludányi Zsófia – Rási Szilvia – Takács Judit – H. Tomesz Tímea 2022. Problémaalapú anyanyelvi nevelés – használatalapú gyakorlatok. In: Jánk István – H. Tomesz Tímea – Domonkosi Ágnes (szerk.) *A digitális oktatás nyelvi dimenziói: Válogatás a PeLiKon2020 oktatásnyelvészeti konferencia kerekasztal-beszélgetéseiből és előadásaiból*. Líceum Kiadó. Eger. 13–34. <https://doi.org/10.17048/PeLiKon2020.2022.13>
- Gallagher, Carmel 2016. The Socrates Café: Community Philosophy as an empowering tool in a day care centre for older people. *Irish Journal of Applied Social Studies* 16: 65–78. <https://doi.org/10.21427/D7FH9T>
- Geiszbühl-Szimon Petra – Nemes László 2017. Halál Kávéház Budapest. *Kharón Thanatológiai Szemle* 21: 32–46.
- Kocsis Zsuzsanna – Krizsai Fruzsina – Szabó Gergely – Bodó Csanád – Vargha Fruzsina Sára 2022. Civilek a nyelv térbeli változatosságáról szóló tudás létrehozásában. In: Karmacsi Zoltán – Márku Anita – Máté Réka (szerk.) *A határ mint konvergáló és divergáló tényező a nyelvben: Tanulmányok a 21. Élőnyelvi Konferenciáról*. Termini Egyesület. Törökbálint. 101–118.
- Kontra Miklós 2023. Jövőt formáló nyelvi nevelés. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 2: 9–25. <http://doi.org/10.58423/2786-6726/2023-1-9-25>
- Nemes László 2017. Gyerekfilozófia és filozófiai kávéház. In: Eszterág Ildikó – Lehmann Miklós (szerk.) *Gondolkodni-más-hogy? Tanulmányok a gondolkodásfejlesztés lehetőségeiről kisgyermekkorban*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kar. Budapest. 153–176.
- Nemes László 2018. Filozófia a kávéházban: tabu vagy nem tabu? In: Singer Magdolna (szerk.) *Szextörténetek*. HVG Könyvek. Budapest. 273–283.
- Nemes László 2020. Állampolgári tudomány és közösségi filozófia. *Magyar Filozófiai Szemle* 64: 113–131.
- Nemes László 2022. Filozófiai tudás vs. filozofálás kontra filozófiai elmélet vs. gyakorlat. A praxis-vita tanulságai. *ELPIS Filozófiatudományi Folyóirat* 25: 121–131. <https://doi.org/10.54310/Elpis.2022.1.9>
- Parapatics Andrea 2022. Változásmenedzsment a szociolingvisztikai szemlélet intézményes alakításában. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 22: 115–128.
- Phillips, Christopher 2009. *Szókratész-kávéház: Egy friss csésze filozófia* (ford.: Gyárfás Éva). Laurus Kiadó. Győr.

Rymes, Betsy 2020. *How We Talk About Language: Exploring Citizen Sociolinguistics*. Cambridge University Press. Cambridge. <https://doi.org/10.1017/9781108770194>

(1) A Nyelvi piknik és gluténmentes nyelvészet Facebook-oldala. <https://www.facebook.com/people/Nyelvi-piknik-%C3%A9s-glut%C3%A9nmentes-nyelv%C3%A9szet/100063804422966/?sk=events> (2023. augusztus 1.)

A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Szabó, Gergely: The language picnic as a method of learning about linguistic diversity

Az írás szerzőjéről

Szabó Gergely PhD
tudományos segédmunkatárs
Eötvös Loránd Tudományegyetem
HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont

szabo.gergely[kukac]btk.elte.hu
ORCID: 0000-0002-8553-1227